

Rewitalizacja w polityce rozwoju województwa mazowieckiego na tle uwarunkowań krajowych i unijnych – doświadczenia i perspektywy

Agata Kucharska, Dariusz Piwowarczyk

STRESZCZENIE

W artykule przeanalizowano prowadzoną od blisko 25 lat politykę rozwoju województwa w zakresie rewitalizacji, wyrażoną w dokumentach strategicznych i planistycznych poziomu regionalnego, w kontekście zmieniających się uwarunkowań krajowych i unijnej polityki spójności. Ponadto zbadano rolę Samorządu Województwa Mazowieckiego we wdrażaniu środków unijnych na działania rewitalizacyjne w ramach *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006* oraz dwóch edycji *Regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego: 2007–2013* i *2014–2020*. Przedstawiono również zestawienie środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego wydatkowanych na projekty rewitalizacyjne w ramach powyższych programów. Dodatkowo przeanalizowano działania komplementarne i uzupełniające do rewitalizacji na obszarach wiejskich w zakresie odnowy wsi, wdrażane przez samorząd województwa w ramach programów krajowych: *Sektorowego Programu Operacyjnego – Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006* oraz dwóch edycji *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich: 2007–2013* i *2014–2020*.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, polityka rozwoju, województwo mazowieckie, regionalne programy operacyjne, dofinansowanie UE

Wstęp

W wyniku reformy administracyjnej kraju z dniem 1 stycznia 1999 r. wprowadzono nowy podział terytorialny państwa, ustanawiający 16 samorządowych województw. Jedną z powstałych jednostek samorządu regionalnego jest województwo mazowieckie – największe i najliczniejsze w kraju, w którego granicach znalazła się Warszawa – stolica kraju, będąca jednocześnie stolicą regionu. Jednym z zadań Samorządu Województwa Mazowieckiego jest formułowanie polityki rozwoju, która od blisko 25 lat funkcjonowania jednostki samorządowej była konsekwentnie realizowana. W celu sprostania pojawiającym się wyzwaniom rozwojowym, samorząd dokonywał aktualizacji prowadzonej polityki rozwoju, m.in. w zakresie rewitalizacji, uwzględniając przy tym zmieniającą się politykę krajową i unijną.

W gminach województwa mazowieckiego procesy rewitalizacji prowadzone są od wielu lat¹. Skuteczność ich realizacji zależy od funkcjonowania systemowych rozwiązań prawnych poziomu krajowego i środków finansowych przeznaczanych na określone w programach rewitalizacji działania rewitalizacyjne. Dużą rolę w ich dynamizowaniu odgrywa dofinansowanie z funduszy unijnych.

Do 2015 r. w polskim systemie prawnym nie istniały regulacje dotyczące rewitalizacji, pomimo że próby legislacyjne podejmowano regularnie, ale nieskutecznie od lat 90. ubiegłego wieku. Pomimo braku prawnego zdefiniowania rewitalizacji, pojęcie to od wielu lat funkcjonowało w literaturze polskojęzycznej oraz w praktyce [Parysek 2016a; Parysek 2016b]. W dokumencie opracowanym w 2004 r. przez ówczesne Ministerstwo Gospodarki i Pracy, zawierającym wytyczne w zakresie wdrażania działań rewitalizacyjnych ze *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006* (ZPORR 2004–2006), posłużono się definicją, zgodnie z którą rewitalizacja określana jest jako „kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na wybranym obszarze, najczęściej dawnej dzielnicy miasta, w powiązaniu z rozwojem gospodarczym i społecznym” [*Przewodnik dotyczący kryteriów...* 2004]. Pojęcie to było jednak wielokrotnie nadużywane przez samorządy gminne, które utożsamiały rewitalizację z rehabilitacją, odnową, regeneracją, rewaloryzacją, modernizacją, remontem czy też z przebudową. Brak regulacji prawnych na poziomie krajowym oraz możliwości pozyskania środków unijnych głównie na działania w sferze materialno-technicznej, skutkowały indywidualnym podejściem gmin do opracowywania programów rewitalizacji, w których zbyt mało uwagi poświęcono aspektom społecznym. Programy rewitalizacji były ściśle powiązane ze sformalizowanymi zasadami alokacji środków unijnych, a ich aktualizacje wynikały z konieczności dostosowania się do wytycznych, tworzonych przez instytucje zarządzające funduszami unijnymi [Masierek 2016].

Do 2014 r. środki unijne na działania rewitalizacyjne skierowane były głównie do ośrodków miejskich, natomiast obszary wiejskie korzystały z instrumentu odnowa wsi, funkcjonującego w ramach wspólnej polityki rolnej. Działania związane z odnową wsi, podobnie jak przedsięwzięcia rewitalizacyjne realizowane w miastach, ukierunkowane były na rozwój infrastruktury i poprawę wizerunku obszarów zdegradowanych. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stała się punktem zwrotnym w postrzeganiu procesów rewitalizacji, które zaczęto odnosić nie tylko do miast, ale również do miejscowości wiejskich [Biczkowski, Biczkowska 2017]. Określona w dokumencie definicja rewitalizacji, wskazuje na prowadzenie skoordynowanych

¹ Pierwszym dokumentem dotyczącym rewitalizacji była *Strategia Rewitalizacji Płockiej Starówki*, uchwalona w 1997 r. (Uchwała nr 730/L/97 Rady Miasta Płocka z dnia 22 kwietnia 1997 r. w sprawie uchwalenia Strategii Rewitalizacji Płockiej Starówki). Informacja pozyskana na podstawie ankiet, przeprowadzonych wśród gmin województwa mazowieckiego na potrzeby realizowanego *Badania programów rewitalizacji w województwie mazowieckim*.

i zintegrowanych działań, nakierowanych na trwałą poprawę jakości życia lokalnej społeczności. Nie jest to zatem nowe pojęcie. Jednak w związku z pojawieniem się przepisów prawnych dotyczących rewitalizacji, zmianie uległy oczekiwania instytucji rządowych i samorządowych poziomu wojewódzkiego (decydujących o przyznawaniu dofinansowania unijnego) wobec gmin, realizujących przedsięwzięcia rewitalizacyjne na podstawie programów rewitalizacji.

Celem artykułu jest analiza prowadzonej polityki rozwoju województwa w zakresie rewitalizacji w odniesieniu do zmieniających się uwarunkowań formalno-prawnych poziomu krajowego i unijnej polityki spójności. W artykule opisane zostały najważniejsze zmiany przepisów prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych poziomu krajowego, odnoszących się do rewitalizacji. Na tym tle przedstawione zostały najważniejsze zapisy strategii rozwoju i planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego w zakresie rewitalizacji, uchwalonych przez Sejmik Województwa Mazowieckiego. Zbadano również rolę samorządu województwa we wdrażaniu funduszy unijnych na działania rewitalizacyjne w ramach *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006* oraz dwóch edycji *Regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego: 2007–2013* i *2014–2020*. Ponadto przedstawiono zestawienie zrealizowanych przez gminy projektów z zakresu rewitalizacji i odnowy wsi, które otrzymały dofinansowanie unijne w ramach programów regionalnych i krajowych, wdrażanych przez samorząd województwa.

Najważniejsze zmiany przepisów prawnych w zakresie rewitalizacji

Pierwsze prace nad tworzeniem regulacji formalno-prawnych, dotyczących procesów rewitalizacji w Polsce, rozpoczęły się w latach 90. XX w. i były kontynuowane w pierwszych latach XXI w., przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej [Behr i in. 2003]. Tworzone propozycje zapisów do projektów ustaw i założeń do ustaw², określały m.in. zasady i tryb prowadzenia oraz finansowania rewitalizacji, zasady przygotowania i wdrażania programów rewitalizacji. Żaden z opracowanych wówczas projektów nie został jednak uchwalony.

Niektóre z obowiązujących ustaw w sposób pośredni odnosiły się do tego zagadnienia, najczęściej poprzez stosowanie terminologii dotyczącej rewitalizacji, jednak w żaden sposób nie wskazywały pożądanego kształtu i formuły procesów rewitalizacyjnych. Zapisy ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym odnosiły się do uwzględniania terenów zabudowanych wymagających przekształceń lub rehabilitacji w dokumentach planistycznych poziomu lokalnego.

² Projekt ustawy o rehabilitacji istniejących zasobów mieszkaniowych w ramach Programowych Operacji Rewitalizacji Enklaw Śródmiejskich z 1993 r., Założenia do ustawy o renowacji i modernizacji zabudowy miejskiej z 1995 r., Projekt ustawy o renowacji i modernizacji obszarów zabudowanych z 1997 r., Projekt ustawy o rewitalizacji z 2000 r., Projekt ustawy o programach rewitalizacji z 2002 r.

Kontynuacja tych zapisów znalazła się w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, natomiast ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym określa, że do wyłącznej własności rady gminy należy uchwalanie programów gospodarczych. Akt prawny nie odnosi się wprawdzie do zagadnień rewitalizacji, ale powyższy zapis stanowi podstawę prawną uchwalania programów rewitalizacyjnych³.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. rozpoczął się nowy etap rewitalizacji, związany z możliwością finansowania projektów rewitalizacyjnych ze środków unijnych. Jednak nie wymusił on stworzenia krajowych regulacji prawnych, w tym narzędzi i mechanizmów potrzebnych do skutecznego zarządzania procesami rewitalizacyjnymi [Masierek 2013]. Władze rządowe tworzyły natomiast dokumenty, określające szczegółowe warunki, jakie muszą spełnić beneficjenci, aby ubiegać się o dofinansowanie rewitalizacji z funduszy unijnych (np. wytyczne w zakresie przygotowywania przez samorządy lokalne programów rewitalizacji na perspektywę finansową 2004–2006 [*Przewodnik dotyczący kryteriów...* 2004], Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie udzielania pomocy na rewitalizację obszarów zdegradowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych na lata 2007–2013). Dopiero okres programowania 2014–2020 zaktywizował władze rządowe do stworzenia podstaw prawnych w zakresie rewitalizacji. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju (obecnie Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej) na podstawie zapisów ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 wydało *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych 2014–2020 (Wytyczne)*, określające wymagane cechy i elementy programów rewitalizacji, na podstawie których beneficjenci mogą ubiegać się o dofinansowanie projektów z funduszy UE. Krokiem milowym w nowym podejściu do procesów rewitalizacji w Polsce było uchwalenie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, która reguluje zagadnienia związane z przygotowaniem i prowadzeniem skutecznej rewitalizacji. Dokument określa zasady oraz tryb przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji. Ustawa wiąże programowanie rewitalizacji z polityką rozwoju województwa, poprzez obowiązek wydawania przez zarząd województwa opinii w zakresie zgodności projektów gminnych programów rewitalizacji z planem zagospodarowania przestrzennego województwa i strategią rozwoju województwa.

Rewitalizacja w dokumentach strategicznych poziomu krajowego

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych od wielu lat jest przedmiotem zainteresowania polityki krajowej, co znajduje odzwierciedlenie w zapisach wielu dokumentów strategicznych [Ciesiołka 2017; Kociuba 2016].

³ W związku z pojawieniem się w 2015 r. nowych regulacji prawnych (ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji), kontynuowanie działań rewitalizacyjnych na podstawie programów gospodarczych, możliwe będzie do końca 2023 r.

Po raz pierwszy zagadnienie to uwzględnione zostało w *Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2001–2006*, uchwalonej w 2000 r., w której odniesiono się do rewitalizacji bazy ekonomicznej miast i obszarów wielkomiejskich zagrożonych marginalizacją społeczno-gospodarczą [Jarczewski, Dej 2015]. Od tego czasu zapisy dotyczące rewitalizacji pojawiały się w kolejnych edycjach dokumentów krajowych. W szczególności zostały one ujęte w dokumentach kształtujących rozwój społeczno-gospodarczy – *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020* (KSRR 2020), *Strategia Rozwoju Kraju 2020* (SRK 2020), *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*, *Krajowa Polityka Miejska 2023* (KPM 2023) i rozwój przestrzenny kraju – *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (KPZK 2030). W strategiach rozwoju rewitalizację zaplanowano głównie na obszarach zdegradowanych miast, dla których przewidziano kierunki interwencji, obejmujące m.in.: przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, wykorzystanie miejscowych zasobów i lokalnej przedsiębiorczości, modernizację struktury gospodarczej oraz wsparcie kompleksowych programów rewitalizacji. W dokumentach określono obszary strategicznej interwencji, które wymagają restrukturyzacji i rewitalizacji. Dodatkowo obszary te zostały wskazane dla województwa mazowieckiego w KSRR 2020, tj. ośrodki miejskie (Radom, Płock, Siedlce, Ostrołęka Ciechanów, Legionowo, Pruszków) charakteryzujące się różnym natężeniem problemów. W KPZK 2030 wskazano obszary o kumulacji negatywnych zjawisk, prowadzących do degradacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej m.in. w starych dzielnicach śródmiejskich, osiedlach w zabudowie blokowej oraz na obszarach poprzemysłowych, powojaskowych i pokolejowych. Określone dla nich kierunki działań dotyczyły przywrócenia funkcji administracyjnych, społecznych i gospodarczych oraz stworzenia warunków do ich powtórnego zagospodarowania. Z zapisów KPM 2023 wynika, że rewitalizacja jest ważnym elementem, decydującym o rozwoju miast, dlatego jeden z jej celów – odbudowa zdolności do rozwoju – realizowany był poprzez rewitalizację miejskich obszarów zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie.

Aktualne ramy strategiczne rewitalizacji wyznaczają: *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* (SOR) i *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* (KSRR 2030). W obydwu dokumentach rewitalizacja obszarów zdegradowanych została wskazana jako jedno z głównych wyzwań rozwojowych. Wśród działań określonych w SOR (będące aktualizacją SRK 2020), znalazło się wspieranie realizacji zintegrowanych i kompleksowych działań rewitalizacyjnych na podstawie programów rewitalizacji, a także promowanie podejścia partycypacyjnego przy ich prowadzeniu. Jednym z projektów strategicznych SOR jest *Pakiet działań na rzecz wsparcia samorządów w programowaniu i realizacji rewitalizacji*, którego celem jest upowszechnianie procesów rewitalizacji, a także wykorzystanie odpowiednich instrumentów i mechanizmów do ich finansowania. KSRR 2030 rozwija postanowienia SOR w zakresie rewitalizacji. Dokument zakłada prowadzenie działań rewitalizacyjnych na obszarach miejskich i wiejskich, które same nie są w stanie poradzić sobie ze skalą lokalnych wyzwań i problemów. Wskazany kierunek interwencji – przeciwdziałanie kryzysom

na obszarach zdegradowanych – ma przyczynić się do zwiększenia spójności terytorialnej i wyrównywania szans obszarów zmagających się z problemami rozwojowymi lub restrukturyzacyjnymi.

Tematyka rewitalizacji jest również przedmiotem *Krajowej Polityki Miejskiej 2030* (aktualizacja KPM 2023). W dokumencie procesy rewitalizacji zostały uwzględnione jako propozycje rozwiązań na sformułowane wyzwania, dotyczące poprawy dostępności mieszkaniowej oraz dbałości o ład przestrzenny i estetyczny. Odpowiedzią na nie są działania polegające na wypracowaniu instrumentów finansowych na rzecz mieszkalnictwa, a także wdrażaniu programów rewitalizacji w celu porządkowania przestrzeni i włączanie w struktury miasta istniejących obszarów zabudowy, wymagających odnowienia i nadania nowych funkcji.

Polityka rewitalizacyjna poziomu krajowego ujęta w powyższych dokumentach wraz z unijną polityką spójności, wpływa znacząco na kształtowanie polityki rozwoju w tym zakresie na poziomie regionalnym.

Polityka rozwoju województwa mazowieckiego w zakresie rewitalizacji

Polityka rozwoju województwa mazowieckiego uwzględnia pojawiające się wyzwania rozwojowe, czego wyrazem jest kilka edycji dokumentów strategicznych i planistycznych, uchwalonych przez Sejmik Województwa Mazowieckiego. Najważniejszym dokumentem samorządu województwa, w którym określone są kierunki polityki rozwoju jest strategia rozwoju województwa. Rewitalizacja, służąc wyprowadzaniu obszarów zdegradowanych ze stanu kryzysowego, pełni ważną rolę w kształtowaniu ładu przestrzennego i społeczno-gospodarczego, dlatego powinna być eksponowana w strategii [Kociuba 2016].

Zagadnienie rewitalizacji po raz pierwszy zostało ujęte w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020*, przyjętej w 2006 r. W dokumencie, jako cel nadrzędny wskazano wzrost konkurencyjności gospodarki i równoważenie rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie, jako podstawę poprawy jakości życia mieszkańców. Do jego realizacji przewidziano szereg kierunków działań, obejmujących wiele zagadnień tematycznych, w tym rewitalizację. Działania o charakterze rewitalizacyjnym zaplanowano dla różnych typów obszarów zdegradowanych (obszary starej zabudowy, osiedla wielkopłytkowe, obszary poprzemysłowe, powojaskowe, zespoły zabytkowe), położonych głównie w ośrodkach miejskich. Dla Warszawy i jej otoczenia, w celu zahamowania narastania chaosu przestrzennego, wskazane zostały działania naprawcze na obszarach zdegradowanych, w tym poprzemysłowych i powojaskowych. W ośrodkach subregionalnych i małych miastach rewitalizacja miała prowadzić do niwelowania pogłębiających się dysproporcji rozwojowych oraz do wzmacniania ich rangi. Natomiast dla ośrodków pozametropolitalnych w najwyższym stopniu dotkniętych bezrobociem, zaplanowano wsparcie ukierunkowane na poprawę efektywności struktur przestrzennych starej zabudowy i osiedli wielkopłytkowych.

W 2013 r. uchwalono *Strategię rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze* (SRWM 2030). Ważną przesłanką do aktualizacji dokumentu była zmiana uwarunkowań europejskich i krajowych w zakresie prowadzenia polityki rozwoju, tj. przyjęcie *Strategii Europa 2020*, SRK 2020 oraz KSRR 2010–2020. W SRWM 2030 zdefiniowano pojęcie rewitalizacji, które zostało określone w Rozporządzeniu Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie udzielania pomocy na rewitalizację w ramach regionalnych programów operacyjnych. W celu kształtowania ładu przestrzennego zaplanowano tworzenie i wdrażanie programów rewitalizacyjnych. W wymiarze gospodarczym wskazano potrzebę wsparcia kompleksowych i zintegrowanych działań rewitalizacyjnych w miastach wymagających restrukturyzacji, służących wzmocnieniu i przywracaniu ich funkcji społeczno-gospodarczych, a także konieczność prowadzenia kompleksowych programów i mechanizmów rewitalizacyjnych, w tym w formule partnerstwa publiczno-prywatnego. Wsparcie kompleksowych programów rewitalizacji zostało uwzględnione w ramach problemowych obszarów strategicznej interwencji (OSI), realizowane poprzez: rewitalizację centrów miast, obszarów przemysłowych i powojskowych, wzmocnienie roli Płocka i Ciechanowa jako ośrodków wzrostu o znaczeniu regionalnym (OSI płocko-ciechanowski), a także rozwój Parku Kulturowego Stary Radom, odnowę Pionkowskiego Parku Przemysłowego oraz renowację Zespołu Pałacowo-Parkowego w Kozienicach (OSI radomski). Z kolei w zidentyfikowanym OSI biegunie wzrostu – obszar metropolitalny Warszawy (OMW) wskazano rewitalizację i odnowę istniejącej zabudowy w miastach OMW.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, przyjęty w 2014 r., kontynuował ustalenia SRWM 2030 w zakresie rewitalizacji. Zapisy kilku polityk przestrzennych *Planu* odnosiły się do prowadzenia działań rewitalizacyjnych, w szczególności w miejscach koncentracji tkanki zabytkowej. W polityce rozwoju przemysłu i wzrostu konkurencyjności wybranych ośrodków osadniczych rewitalizacją objęto obszary zdegradowane miast, przede wszystkim centra oraz tereny przemysłowe i powojskowe. Działania naprawcze odnosiły się również do obiektów zabytkowych, dla których zaplanowano adaptację na potrzeby turystyki i kultury. Adresatami polityki były: Warszawa, ośrodki regionalne (Radom i Płock), subregionalne (Siedlce, Ostrołęka, Ciechanów), a także miasta powiatowe i ośrodki lokalne o istotnym potencjale rozwojowym (Wyszogród, Serock, Łochów i Góra Kalwaria). *Polityka rozwoju i modernizacji obszarów wiejskich* zawiera ustalenia dotyczące wykorzystania potencjału kulturowego poprzez rewitalizację obszarów i obiektów objętych ochroną zabytkową, a także architektury charakterystycznej dla poszczególnych regionów. Natomiast w *Zintegrowanej polityce opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej* podkreślono rolę rewitalizacji w zachowaniu ciągłości dziedzictwa kulturowego i wykorzystaniu jego potencjału, poprzez prowadzenie działań naprawczych w ramach układów ruralistycznych oraz w zdegradowanych obiektach i obszarach historycznych. Tego typu ustaleniami objęto OMW oraz obszar wokół Mazowieckiego Portu Lotniczego Warszawa-Modlin.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został zaktualizowany w 2018 r., w związku z pojawieniem się nowych uwarunkowań realizacji i funkcjonowania polityk przestrzennych, a także regulacji prawnych, wprowadzających nowe elementy zakresu planu województwa (np. obowiązek przygotowania planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego). W czasie zmiany *Planu* obowiązywały już przyjęte w 2015 r. przepisy prawne w zakresie rewitalizacji (ustawa o rewitalizacji, *Wytyczne*), co pozwoliło na zdefiniowanie w dokumencie pojęcia rewitalizacji zgodnie z ww. regulacjami poziomu krajowego. W celu poprawy ładu przestrzennego wskazano konieczność prowadzenia przedsięwzięć rewitalizacyjnych w zdegradowanych przestrzeniach miast, w tym w centrach o wysokich walorach historyczno-kulturowych oraz na obszarach przemysłowych i powojkowych. Natomiast ochronie dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego służyć będzie rewitalizacja układów przestrzennych oraz obiektów i obszarów historycznych, w szczególności architektury drewnianej, dworskiej i obronnej. W dokumencie podkreślono również rolę rewitalizacji w zachowaniu różnorodności przyrodniczej i krajobrazu.

W 2022 r. uchwalona została *Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*. Aktualizacja dokumentu była wynikiem pojawienia się nowych uwarunkowań formalno-prawnych na poziomie krajowym (obowiązek uwzględniania zapisów SOR 2020 i KSRR 2030), wprowadzenia nowego podziału statystycznego województwa, a także zmiany unijnej polityki spójności na lata 2021–2027. W dokumencie rewitalizacja obszarów zdegradowanych została określona jako wyzwanie dla rozwoju województwa mazowieckiego oraz jako działanie służące wzrostowi konkurencyjności regionu, a także poprawie jego dostępności i spójności terytorialnej. W *Strategii* podkreślono potrzebę rewitalizacji terenów przemysłowych i powojkowych, a także obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych wraz z ich adaptacją do nowych funkcji (kulturalnych, turystycznych i społecznych). Służyć ma ona również przywracaniu ładu przestrzennego w miejskich obszarach funkcjonalnych, określonych jako obszary strategicznej interwencji – bieguny wzrostu.

Rola samorządu województwa we wdrażaniu środków unijnych na działania rewitalizacyjne

Zgodnie z unijną polityką spójności na rozwój regionów wpływają m.in. procesy rewitalizacji obszarów zurbanizowanych. Środki unijne odgrywają znaczącą rolę w finansowaniu rewitalizacji w Polsce. Największe fundusze na ten cel przewidziano w regionalnych programach operacyjnych [Prusik, Banaszek, Żróbek 2015; Grad 2010]. Samorząd województwa zarządzając środkami unijnymi w ramach tych programów, decyduje o ich przeznaczeniu i wykorzystaniu. Realizacja projektów rewitalizacyjnych jest procesem trudnym i długotrwałym, a także wymagającym dużych nakładów finansowych, dlatego samorząd województwa podejmuje wiele działań, w celu wsparcia gmin w ich wdrażaniu.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej, pierwszym programem operacyjnym o charakterze regionalnym był *Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004–2006* (ZPORR 2004–2006). Podstawą prawną jego wdrażania była ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, regulująca kwestie związane z pozyskaniem i wykorzystaniem funduszy unijnych na krajową politykę regionalną [Szmigielski 2010]. Przedmiotowy program przygotowany przez stronę rządową we współpracy z samorządami województw, odnosił się do działań rewitalizacyjnych, których zasadniczym celem było ożywienie społeczne i gospodarcze zdegradowanych obszarów miejskich, przemysłowych i powojkowych, a także zachowanie i odbudowa dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich i podlegających restrukturyzacji. Rolą Samorządu Województwa Mazowieckiego było zarządzanie programem na poziomie regionu. Zadanie to powierzono Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Mazowieckiego, który odpowiedzialny był przede wszystkim za prowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych, ale także za wdrażanie działań dotyczących rewitalizacji, tj. przyjmowanie wniosków dotyczących projektów ubiegających się o wsparcie, przeprowadzenie ich oceny formalnej i merytorycznej, wybór projektów kwalifikujących się do dofinansowania z listy rankingowej.

Wsparcie w zakresie rewitalizacji zainicjowane w latach 2004–2006 było kontynuowane w okresie programowania 2007–2013, który przyniósł istotne zmiany w polityce regionalnej w Polsce. Zamiast jednego w skali kraju ZPORR 2004–2006, zarządzanego na poziomie centralnym, utworzono szesnaście odrębnych regionalnych programów operacyjnych, w całości przygotowanych i wdrażanych przez samorządy województw. Służyły one realizacji Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007–2013. W *Regionalnym programie operacyjnym województwa mazowieckiego 2007–2013* (RPO WM 2007–2013), działania rewitalizacyjne stanowiły jeden z elementów wzmocnienia pozycji miast powiatowych w województwie. W celu ułatwienia realizacji projektów rewitalizacyjnych, samorząd województwa określił w dokumencie programowym [*Szczegółowy opis priorytetów...* 2014], m.in.: zasady przygotowania lokalnych programów rewitalizacji (LPR), w tym kryteria wyboru obszarów przeznaczonych do rewitalizacji, zasady przygotowania zintegrowanych planów zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich w ramach Inicjatywy Jessica I (dla beneficjentów ubiegających się o dotację zwrotną), a także szereg kryteriów oceny projektów rewitalizacyjnych, m.in. wpis projektu do LPR, wyznaczenie obszaru zdegradowanego w LPR zgodnie z warunkami określonymi w RPO WM 2007–2013, wpływ projektu na: przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym, wzrost atrakcyjności miasta oraz konkurencyjność województwa, a także zgodność projektu z kierunkami rozwoju województwa. Zarząd Województwa Mazowieckiego, jako instytucja zarządzająca programem, czynności związane z jego wdrażaniem, powierzyła wybranym departamentom i jednostkom organizacyjnym Urzędu Marszałkowego Województwa Mazowieckiego. Do licznych zadań instytucji zarządzającej należało, m.in.: obsługa przepływów finansowych, ocena wniosków w celu wskazania projektów rewitalizacyjnych kwalifikujących się

do wsparcia, prowadzenie procedur konkursowych dotyczących powyższych projektów, opracowanie listy rankingowej projektów wraz z ich wyborem, monitorowanie i kontrola ich realizacji, a także zawieranie umów z beneficjentami oraz prowadzenie działań promocyjnych.

Wsparcie procesów rewitalizacyjnych było również istotnym działaniem *Regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego 2014–2020* (RPO WM 2014–2020) który, służył realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności. W przedmiotowym programie rewitalizacja wiązała się z ożywieniem obszarów zmarginalizowanych miast i wsi poprzez przywrócenie lub nadanie im nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Niezbędnym warunkiem aplikowania o środki na rewitalizację z RPO WM 2014–2020 było przygotowanie programów rewitalizacji zgodnie z dokumentem rządowym, tj. *Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020* (Wytyczne), potwierdzone wpisem do *Wykazu programów rewitalizacji województwa mazowieckiego* (Wykaz), prowadzonym przez zarząd województwa. W celu wsparcia gmin w realizacji projektów rewitalizacyjnych na podstawie kryteriów zawartych w *Wytycznych*, samorząd województwa opracował *Instrukcję dotyczącą przygotowania projektów rewitalizacyjnych w ramach Regionalnego programu operacyjnego dla województwa mazowieckiego na lata 2014–2020 oraz preferencji dla projektów mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego*. W dokumencie opisano zasady przygotowania projektów rewitalizacyjnych, w tym m.in. cechy i elementy programów rewitalizacji wraz z opisem ich opracowania, kryteria wyznaczenia obszaru zdegradowanego, a także możliwości pozyskania środków z budżetu państwa [Sikorska 2016]. Natomiast w *Uszczegółowieniu RPO WM 2014–2020 [Szczegółowy opis osi priorytetowych... 2022]* określono kryteria wyboru projektów rewitalizacyjnych, m.in. wpis projektu do programu rewitalizacji, ujęcie projektu w planach inwestycyjnych subregionów objętych OSI problemowymi, wyłonienie projektu w konkursie architektoniczno-urbanistycznym, komplementarność z przedsięwzięciami społecznymi. Ponadto Marszałek Województwa Mazowieckiego powołał Zespół do spraw Rewitalizacji [Zarządzenie nr 158/16 Marszałka Województwa Mazowieckiego... 2016], którego rolą było udzielanie pomocy gminom prowadzącym rewitalizację oraz koordynowanie działań rewitalizacyjnych wdrażanych w ramach RPO 2014–2020, m.in. w zakresie: organizowania spotkań informacyjno-warsztatowych i edukacyjnych dla beneficjentów, przeprowadzenia konkursu dotyczącego opracowania lub aktualizacji programów rewitalizacji, a także oceny i weryfikacji programów rewitalizacji zgłaszanych do *Wykazu*, prowadzenia i aktualizowania *Wykazu*, przeprowadzenia oceny formalnej i merytorycznej złożonych wniosków wraz z ich wyborem, a także rozliczania projektów wytypowanych do dofinansowania, w tym bieżący monitoring ich realizacji i kontrola prawidłowości ponoszenia wydatków. W celu zebrania i usystematyzowania najważniejszych informacji na temat możliwości realizacji projektów rewitalizacyjnych ze środków unijnych, Samorząd Województwa Mazowieckiego uruchomił podstronę poświęconą rewitalizacji (www.funduszedlamazowska.eu/rewitalizacja).

Działania służące odnowie i ożywieniu zdegradowanych obszarów będą kontynuowane w aktualnej perspektywie finansowej UE. Zgodnie z zapisami programu regionalnego *Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027* (FEM 2021–2027), będącego instrumentem realizacji umowy partnerstwa, rewitalizacja zarówno miast, jak i obszarów wiejskich ma na celu przeciwdziałanie degradacji społecznej i przestrzennej, w tym zachowanie dziedzictwa kulturowego, pobudzanie rozwoju oraz poprawę jakości życia poprzez realizację działań kompleksowych, zintegrowanych i skoncentrowanych terytorialnie. Wzrost znaczenia rewitalizacji w obecnym okresie programowania, przejawia się wskazaniem w FEM 2021–2027 specjalnego instrumentu terytorialnego – rewitalizacja gmin. Podobnie jak we wcześniejszym okresie programowania, samorząd województwa formułując program regionalny, określił warunki jakie muszą spełnić gminy, aby ubiegać się o dofinansowania unijne na projekty rewitalizacyjne. Niezbędnym warunkiem aplikowania o środki z FEM 2021–2027 jest posiadanie gminnego programu rewitalizacji (pełniącego rolę strategii terytorialnej), pozytywnie zaopiniowanego przez zarząd województwa (wpisanego do *Wykazu*). Stanowi to wyzwanie dla gmin województwa mazowieckiego, ponieważ w *Wykazie* znajduje się 136 programów rewitalizacji, z których zaledwie 21 to gminne programy rewitalizacji [*Wykaz programów rewitalizacji...* 2022]. W związku z tym większość programów rewitalizacji w województwie wymagać będzie dostosowania do wymogów ustawy o rewitalizacji⁴. W celu wsparcia gmin w prowadzeniu rewitalizacji zgodnie z zapisami ww. ustawy, samorząd województwa w latach 2021–2022 wykonał projekt *Regiony rewitalizacji – wzmacnianie zdolności gmin do programowania i wdrażania działań rewitalizacyjnych*, w ramach którego organizowane były spotkania edukacyjne dla gmin, dotyczące m.in. przygotowania, wdrażania i monitorowania gminnych programów rewitalizacji, doskonalenia umiejętności zarządzania rewitalizacją i włączenia społecznego mieszkańców, wykorzystania narzędzi wynikających z ustawy rewitalizacyjnej. W szkoleniach wzięło udział 101 gmin województwa mazowieckiego. Ponadto zadania projektowe obejmowały m.in. aktualizację *Wykazu*, rozbudowę systemu informacji przestrzennej województwa o komponent rewitalizacji.

Środki unijne na działania rewitalizacyjne w wyżej opisanych programach operacyjnych pochodziły z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Analiza zrealizowanych projektów, obejmuje przedsięwzięcia wpisane do lokalnych/gminnych programów rewitalizacji.

W ZPORR 2004–2006 w ramach priorytetu *Rozwój lokalny* zaplanowano działania rewitalizacyjne na obszarach miejskich, powojkowych i poprzemysłowych, na które przeznaczono ponad 96 mln euro (kwota dofinansowania dla wszystkich regionów). W województwie mazowieckim zrealizowano 40 projektów na ww. obszarach o wartości całkowitej ponad 117 mln zł, które otrzymały unijne wsparcie w wysokości ponad

⁴ Zgodnie z ustawą o rewitalizacji od 2024 r. realizacja przedsięwzięć, mających na celu wyprowadzenie obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego, możliwa będzie wyłącznie na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

46 mln zł (tab. 1). W ramach programu można było pozyskać środki finansowe wyłącznie na projekty infrastrukturalne, wdrażane w powiązaniu z projektami z zakresu ożywienia gospodarczego, rozwiązywania problemów społecznych oraz ułatwiania prowadzenia działalności gospodarczej przedsiębiorców. Zrealizowane przedsięwzięcia dotyczyły modernizacji infrastruktury drogowej, edukacyjnej, zdrowotnej i kulturowej, renowacji obiektów zabytkowych oraz rewaloryzacji obszarów przestrzeni publicznych. Włączenie rewitalizacji do przedmiotowego programu operacyjnego, finansowanego z funduszy strukturalnych, było działaniem innowacyjnym w skali całej UE. Zaplanowanie niewielkich środków na ten cel, wynikało z ich pilotażowej roli i zapowiadało znaczne zwiększenie finansowania działań na rzecz regeneracji obszarów zdegradowanych w kolejnych okresach programowania [Ciesiółka 2014].

W RPO WM 2007–2013 alokacja środków unijnych na działania rewitalizacyjne w ramach priorytetu *Wzmocnienie roli miast w rozwoju regionu* wynosiła ponad 76 mln euro. 27 projektów rewitalizacyjnych o wartości całkowitej ok. 307 mln zł, otrzymało dofinansowanie unijne w wysokości ponad 220 mln zł (tab. 1). Oprócz tradycyjnych dotacji, samorząd województwa wykorzystał zwrotną formę finansowania rewitalizacji w ramach inicjatywy Jessica I, z której skorzystało 312 gmin na wykonanie projektów o łącznej wartości 97,5 mln zł, wspartych w 89% ze środków UE (ryc. 1). Przeprowadzone inwestycje obejmowały głównie zmiany w sferze materialno-technicznej, polegające na renowacji zabytkowych zespołów zabudowy lub pojedynczych obiektów, a także poprawie funkcjonalności i wizerunku przestrzeni publicznych (rynków, placów, parków).

W RPO WM 2014–2020 zaplanowano ponad 67 mln euro, które w sposób znaczący wpływają na wielowymiarowe zmiany obszarów zmarginalizowanych. W priorytecie *Jakość życia* przewidziano realizację zintegrowanych i kompleksowych działań rewitalizacyjnych, w ramach których ukończono 39 projektów o wartości całkowitej ok. 400 mln zł, dofinansowanych w 45% z EFRR (stan na 31 grudnia 2022 r.). Ponadto z instrumentu finansowego Jessica II wypłacono środki w wysokości ponad 110 mln zł, stanowiące 80% wartości zrealizowanych projektów, stan na 31 grudnia 2022 r.⁵ (ryc. 1). Przedsięwzięcia rewitalizacyjne dotyczyły w szczególności włączenia społecznego i walki z ubóstwem, co uniemożliwiło prowadzenie wybiórczych inwestycji, nastawionych na szybki efekt poprawy wizerunku przestrzeni, poprzez realizację wyłącznie działań remontowo-budowlanych (SZOOP 2014–2020). Ukończone dotychczas projekty rewitalizacyjne w zakresie odnowy tkanki mieszkaniowej i rozwoju infrastruktury technicznej (w tym zmiana sposobu użytkowania przestrzeni publicznych, renowacja, modernizacja i przebudowa istniejącej zabudowy), przyczyniają się do aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów zmarginalizowanych.

⁵ Zgodnie z zasadą n+3 dodatkowy okres na realizację i rozliczenie projektów współfinansowanych z funduszy unijnych w okresie programowania 2014–2020 kończy się 31 grudnia 2023 r. W tekście podano stan realizacji projektów zrealizowanych w ramach RPO WM 2014–2020 na koniec 2022 r. wg danych MJWPU w Warszawie.

Tabela 1. Zestawienie projektów rewitalizacyjnych zrealizowanych przez gminy w ramach programów operacyjnych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Program	Priorytet/ Oś priorytetowa Działanie	Liczba projek- tów	Wartość projektów (zł)	Wartość dofinan- sowania unijnego (zł)	Alokacja środków unijnych dla działania (euro)	Forma wsparcia unijnego	Fundusz UE
ZPOR 2004–2006	3. Rozwój lokalny Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojaskowe	40	117 699 380	46 330 978	96 464 776**	dotacja bezzwrotna	EFRR
RPO WM 2007–2013	5. Wzmocnienie roli miast w rozwoju regionu Rewitalizacja miast	27	306 861 611	221 301 943	76 200 000	dotacja bezzwrotna	EFRR
		312*	97 567 927	87 335 959		dotacja zwrotna Jessica I	
RPO WM 2014–2020	6. Jakość życia Rewitalizacja obszarów zmarginalizowanych	39	389 251 887	176 096 353	67 433 096	dotacja bezzwrotna	EFRR
		brak danych	138 434 375	110 747 500		dotacja zwrotna Jessica II	

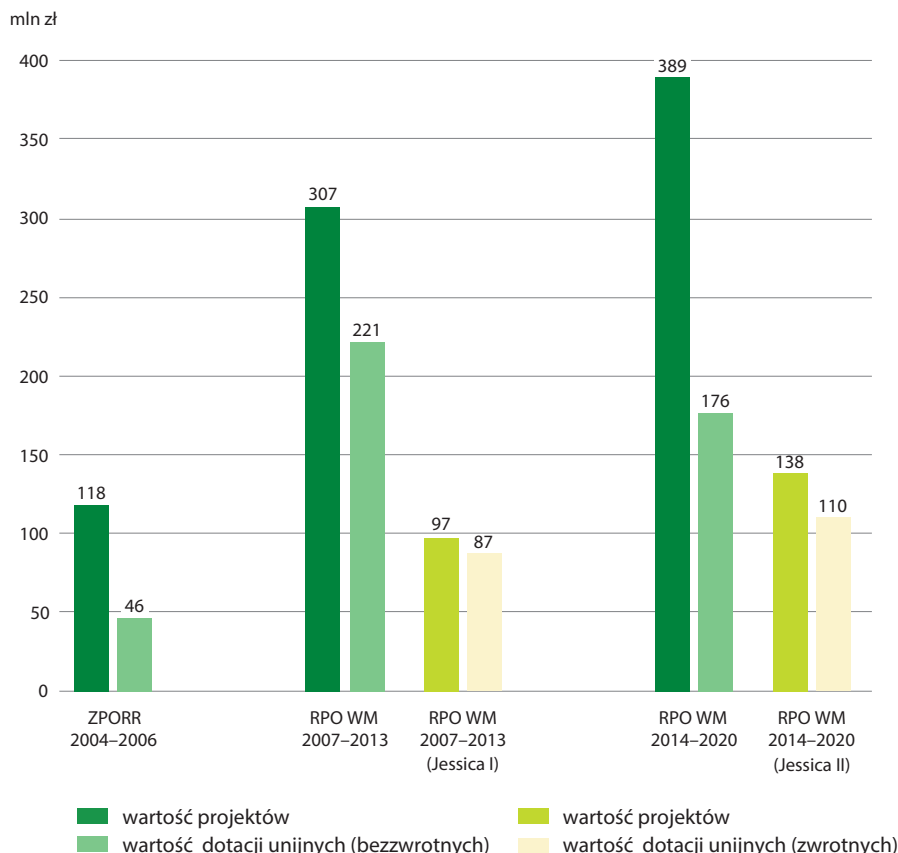
* ze względu na brak informacji na temat liczby projektów, wskazano liczbę gmin, które skorzystały z instrumentu finansowego Jessica I

** kwota dofinansowania dla wszystkich województw

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, dane MJWPU w Warszawie, SZOOP 2007–20013, SZOOP 2014–2020, *Uzupełnienie Zintegrowanego Programu Rozwoju Regionalnego 2004–2006*

Samorząd województwa odpowiedzialny był również za wdrażanie działań komplementarnych i uzupełniających do rewitalizacji na obszarach wiejskich w zakresie odnowy wsi, do których odnoszą się poniższe programy krajowe.

W *Sektorowym Programie Operacyjnym Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006* (SPO ROL 2004–2006) analizie poddano projekty wpisujące się w strategię rozwoju lub plan zagospodarowania przestrzennego gminy. W ramach priorytetu *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich* zrealizowano 268 projektów, dotyczących odnowy wsi, w tym zachowania dziedzictwa kulturowego. Przedsięwzięcia o wartości całkowitej ponad 93 mln zł, otrzymały wsparcie z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) w wysokości ok. 55 tys. zł (tab. 2). Dofinansowane inwestycje dotyczyły głównie zagospodarowania przestrzeni publicznych, budowy i remontów obiektów pełniących funkcje sportowo-rekreacyjne i kulturalne, rozbudowy infrastruktury drogowej, a także renowacji obiektów zabytkowych.

Ryc. 1. Wartość całkowita projektów rewitalizacyjnych zrealizowanych przez gminy i wartość dotacji unijnych przyznanych w ramach programów operacyjnych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, dane MJWPU w Warszawie

W kolejnych okresach programowania instrument odnowy wsi wdrażany był w dwóch edycjach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich: 2007–2013, 2014–2020* (PROW 2007–2013, PROW 2014–2020), finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Analizie poddano projekty, wynikające z planów odnowy miejscowości (PROW 2007–2013) oraz wpisujące się w strategię rozwoju lokalnego (PROW 2014–2020).

W PROW 2007–2013 mechanizm odnowy wsi prowadzony był dwutorowo, tj. z osi 3. *Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskich* oraz osi 4. LEADER, poprzez działania: *Odnowa i rozwój wsi* i *Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju*⁶. W ramach działań przeprowadzono 1601 projektów o wartości całkowitej ponad 613 mln zł, które otrzymały dotacje unijne w wysokości 314 mln zł (tab. 2). Analogicznie realizowany był instrument odnowy wsi w PROW 2014–2020, tj. poprzez działania: *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich*⁷ oraz *Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (podziaływanie – Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju)*⁸. Dzięki wsparciu unijnemu udało się ukończyć 677 inwestycji o wartości całkowitej ponad 146 mln zł, dofinansowanych w 48% z EFRROW, stan na 31 grudnia 2022 r. (ryc. 2). Zrealizowane przedsięwzięcia z dwóch edycji PROW koncentrowały się głównie na kształtowaniu obszarów przestrzeni publicznych, poprawie stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, a także podniesieniu atrakcyjności turystycznej, docelowo wpływając na poprawę jakości życia oraz promowanie obszarów wiejskich.

⁶ W tekście odniesiono się do projektów zrealizowanych w ramach działania osi 4. *Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju*, które kwalifikują się do udzielenia pomocy w ramach działania osi 3. *Odnowa i rozwój wsi*.

⁷ W ramach PROW 2014–2020 z działania *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich* uwzględniono projekty z zakresu odnowy wsi, analogiczne do tych wdrażanych w ramach PROW 2007–2013, tj. dotyczące ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego, kształtowania przestrzeni publicznych oraz inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne.

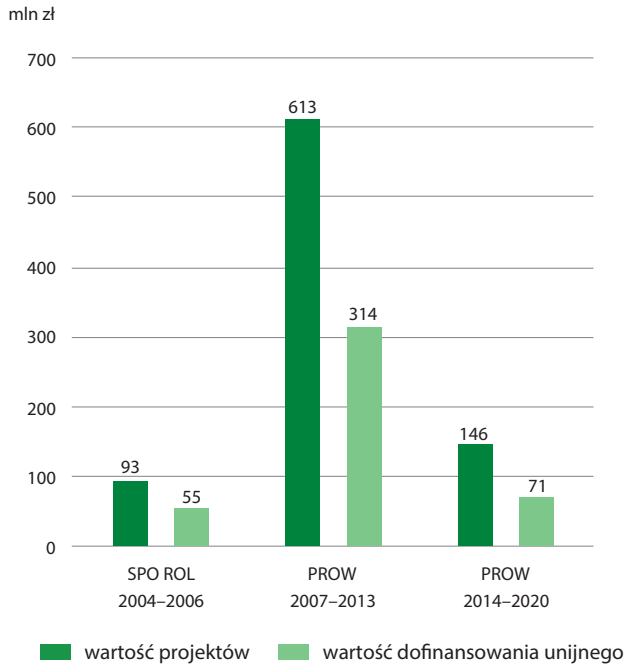
⁸ W analizie z poddziałania *Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju* uwzględniono projekty z zakresu odnowy wsi.

Tabela 2. Zestawienie projektów z zakresu odnowy wsi zrealizowanych przez gminy w ramach programów krajowych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Program	Priorytet/ Oś priorytetowa Działanie	Liczba projek- tów	Wartość projektów (zł)	Wartość dofinanso- wania unijnego (zł)	Alokacja środków unijnych dla działania w woj. ma- zowieckim (euro)	Forma wspar- cia unij- nego	Fundusz UE
SPO ROL 2004–2006	2. Zrównoważony roz- wój obszarów wiejskich Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego	268	93 024 203	54 987 159	10 567 366	dotacja bez- zwrotna	EFOGR
PROW 2007–2013	3. Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki Odnowa i rozwój wsi	761	342 864 250	181 013 386	45 552 503	dotacja bez- zwrotna	EFRROW
	4. LEADER Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju	840*	270 337 881	133 233 641	81 349 876		
Suma		1601	613 202 131	314 247 027	126 902 379		
PROW 2014–2020	nie dotyczy Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich	46	42 075 632	20 051 075	153 300 000	dotacja bez- zwrotna	EFRROW
	nie dotyczy Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER	631*	104 139 052	50 553 685	85 200 000		
Suma		677	146 214 684	70 604 760	238 500 000		

* projekty z zakresu odnowy wsi

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, www.archiwum.mazovia.pl/baza-projektow, [Bułkowska, Chmurzyńska 2007], dane Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, *Uzupełnienie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”*, PROW 2007–2013, PROW 2014–2020

Ryc. 2. Wartość całkowita projektów z zakresu odnowy wsi zrealizowanych przez gminy i wartość ich dofinansowania unijnego przyznanego w ramach programów krajowych, wdrażanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w latach 2004–2022 (stan na 31 grudnia 2022 r.)

Źródło: www.mapadotacji.gov.pl, www.archiwum.mazovia.pl/baza-projektow,dane Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego

Podsumowanie

Wprowadzona w 1999 r. reforma administracyjna kraju ustanowiła nowy podział terytorialny państwa, a także wzmocniła pozycję regionów i pozwoliła na włączenie ich w prowadzenie krajowej polityki regionalnej. Jednym z przedmiotów zainteresowania polityki regionalnej jest rewitalizacja, służąca przywróceniu ładu przestrzennego i ożywieniu społeczno-gospodarczemu obszarów zdegradowanych.

Rewitalizacja stała się elementem planowania strategicznego w województwie mazowieckim w pierwszych latach XXI w. Samorząd Województwa Mazowieckiego odpowiedzialny był wówczas za współtworzenie i zarządzanie na obszarze województwa ZPORR 2004–2006. Zakładał on wsparcie procesów rewitalizacji, przeznaczając na ten cel środki z funduszy strukturalnych UE. Od 2006 r. zagadnienie rewitalizacji było uwzględniane w aktualizacjach strategii rozwoju i planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, jako działanie służące kształtowaniu ładu przestrzennego, wzmocnieniu funkcji społeczno-gospodarczych i rangi miast,

a także ochronie i wykorzystaniu zasobów dziedzictwa kulturowego. W przedmiotowych dokumentach rewitalizacja odnoszona jest w szczególności do miast, w tym zabytkowych centrów i dzielnic mieszkaniowych, a także do obszarów przemysłowych i powojaskowych.

Wpływ na dynamikę procesów rewitalizacji mają regulacje formalno-prawne poziomu krajowego, a także unijna polityka spójności. Rola samorządu województwa we wdrażaniu polityki spójności UE w latach 2004–2020 systematycznie wzrastała, podobnie jak ranga rewitalizacji w programach operacyjnych, będących instrumentami jej realizacji. W pierwszym okresie programowania (2004–2006) wiele kluczowych decyzji dotyczących tworzenia polityki regionalnej w odniesieniu do celów polityki spójności oraz wdrażania środków unijnych na jej realizację, zapadało na poziomie centralnym [Szmigiel 2010]. Dopiero okres programowania 2007–2013 przyniósł istotne zmiany w kierunku jej decentralizacji. Utworzono wówczas oddzielne programy operacyjne dla każdego województwa. Od 2007 r. regionalne programy operacyjne województwa mazowieckiego były przygotowywane i wdrażane przez Zarząd Województwa Mazowieckiego. W RPO WM 2007–2013 prowadzenie rewitalizacji wiązało się ze wzmocnieniem roli miast powiatowych w województwie. W związku z wprowadzeniem w 2015 r. regulacji formalno-prawnych w zakresie rewitalizacji (ustawa o rewitalizacji, *Wytyczne*) położony został nacisk na społeczny wymiar działań naprawczych. Dodatkowo rewitalizacja stała się elementem, służącym wyprowadzaniu ze stanu kryzysowego również zdegradowanych obszarów wiejskich, do których do tej pory skierowany był instrument rozwoju wsi, wdrażany przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w ramach programów krajowych. W RPO 2014–2020 rewitalizacja była uwzględniona jako działanie służące ożywieniu społeczno-gospodarczemu, docelowo wpływające na poprawę jakości życia mieszkańców miejskich i wiejskich obszarów zmarginalizowanych. W celu wsparcia gmin we wdrażaniu projektów rewitalizacyjnych w ramach dwóch edycji RPO WM, samorząd województwa opracowywał wytyczne, m.in. w zakresie przygotowywania programów rewitalizacji, zasad realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych i kryteria ich oceny, a także organizował spotkania o charakterze informacyjno-edukacyjnym dla gmin.

Środki unijne odegrały znaczącą rolę w finansowaniu rewitalizacji w województwie mazowieckim w latach 2004–2022. Dzięki wsparciu UE udało się przeprowadzić 106 przedsięwzięć o wartości całkowitej ponad 813 mln zł, w 54,5% dofinansowanych z EFRR. Wartość realizowanych projektów wzrastała w każdej perspektywie finansowej od ok. 118 mln zł do ok. 400 mln zł. Natomiast wartość dotacji unijnych była ponad 3-krotnie niższa w pierwszym okresie programowania (2004–2006), w porównaniu z kolejnymi okresami (2007–2013, 2014–2020), co wiązało się ze stosunkowo niewielką alokacją środków unijnych, zaplanowanych na działania rewitalizacyjne w ZPORR 2004–2006. Dodatkowo projekty rewitalizacyjne finansowane były z instrumentu Jessica I i II (dotacja zwrotna), z którego wypłacono 198 mln zł, stanowiących ok. 84% wartości całkowitej zrealizowanych przedsięwzięć.

Samorząd Województwa Mazowieckiego od wielu lat dostrzega rolę rewitalizacji w procesach przemian obszarów zdegradowanych, co znajduje odzwierciedlenie w ustaleniach dokumentów planistycznych i strategicznych poziomu regionalnego, a także przejawia się wsparciem gmin w realizacji projektów rewitalizacyjnych z regionalnych programów operacyjnych województwa mazowieckiego. Dzięki ok. 20-letniemu dofinansowywaniu rewitalizacji z funduszy strukturalnych UE, wiele obszarów zdegradowanych przeszło już zmiany strukturalne i wizerunkowe, ale wciąż niezbędna jest realizacja działań, służących poprawie jakości życia społeczności lokalnej. Zaplanowany w FEM 2021–2027 instrument rewitalizacja gmin, stanowi szansę na kontynuowanie działań naprawczych, prowadzących do wielowymiarowych zmian, w szczególności uwzględniających ich społeczny aspekt.

Materiały źródłowe

Literatura

Badanie programów rewitalizacji w województwie mazowieckim, przeprowadzone w grudniu 2022 r. przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Oddział Terenowy w Siedlcach.

Behr I., Billert A., Kroning W., Muzioł-Węclawowicz A., 2003, *Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji*, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa.

Biczkowski M., Biczkowska M., 2017, *Rewitalizacja a odnowa wsi. Analiza porównawcza instrumentów Unii Europejskiej*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 29, s. 27–45.

Bułkowska M., Chmurzyńska K., 2007, *Wyniki realizacji PROW i SPO „Rolnictwo” w latach 2004–2006*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.

Ciesiołka P., 2014, *Wpływ funduszy Unii Europejskiej na proces rewitalizacji w Poznaniu na tle największych miast w Polsce*, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 27, s. 101–121.

Ciesiołka P., 2017, *Rewitalizacja w polityce rozwoju kraju*, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 39, s. 9–28.

Grad N., 2010, *Rola Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego i regionalnych programów operacyjnych w realizacji procesów rewitalizacji*, *Przedsiębiorczość–Edukacja*, 6, s. 379–391.

Jarczewski W., Dej M., 2015, *Rewitalizacja 2.0. Działania rewitalizacyjne w Regionalnych Programach Operacyjnych 2007–2013 – ocena w kontekście nowego okresu programowania*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 59, s. 104–122.

Kociuba D., 2016, *Rewitalizacja w strategiach rozwoju województw w Polsce*, *Problemy Rozwoju Miast*, *Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast*, 13, 3, s. 67–73.

Masierek E., 2013, *Nieudane próby tworzenia w Polsce podstaw prawnych dotyczących rewitalizacji*, Samorząd Terytorialny, 1–2, s. 41–59.

Masierek E., 2016, *Aktualne wyzwania rewitalizacyjne polskich miast na tle ich dotychczasowych doświadczeń*, Problemy Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast, 13, 4, s. 19–29.

Parysek J.J., 2016a, *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne polskich samorządów lokalnych*, Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 33, s. 17–35.

Parysek J.J., 2016b, *O najbliższej przyszłości rewitalizacji w Polsce: pragmatycznie i prognostycznie*, Problemy Rozwoju Miast, Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast, 13, 4, s. 5–17.

Prusik M., Banaszek A., Źróbek R., 2015, *Rola funduszy europejskich w finansowaniu procesu rewitalizacji miast w Polsce*, Studia Miejskie, 17, s. 49–61.

Sikorska P., 2016, *O rewitalizacji na Mazowszu*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 19, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 249–258.

Szmigiel K., 2010, *Ocena roli samorządów wojewódzkich w kreowaniu i wdrażaniu polityki regionalnej w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 143, s. 193–204.

Źródła prawa

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 1999 r. poz. 139 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. z 2022 r. poz. 260).

Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014–2020 (Dz.U. z 2020 r. poz. 818).

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. z 2021 r. poz. 485 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 9 czerwca 2010 r. w sprawie udzielenia pomocy na rewitalizację obszarów zdegradowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych (Dz.U. z 2014 r. poz. 1736).

Dokumenty poziomu krajowego

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności, Uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. w sprawie przyjęcia Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności (M.P. z 2013 r. poz. 121).

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (M.P. z 2012 r. poz. 252).

Krajowa Polityka Miejska 2023, Uchwała nr 198 Rady Ministrów z dnia 20 października 2015 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej (M.P. z 2015 r. poz. 1235).

Krajowa Polityka Miejska 2030, Uchwała nr 136 Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Polityki Miejskiej 2030 (M.P. z 2022 r. poz. 746).

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, SRR 2010–2020, Uchwała Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2010 r. (M.P. z 2011 r. poz. 423).

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (M.P. z 2019 r. poz. 1060).

Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2001–2006, Uchwała nr 105 Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2000 r. w sprawie przyjęcia Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2001–2006 (M.P. 2000 nr 43 poz. 851).

Polska. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. Dokument zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej z 7 maja 2007 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013, Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2014 r. w sprawie zmiany Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (M.P. 2014 poz. 877).

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (wersja 15.1). Dokument zatwierdzony Decyzją Komisji Europejskiej. Komunikat Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 6 marca 2023 r. o zatwierdzeniu przez Komisję Europejską zmian Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (M.P. 2023 poz. 262).

Przewodnik dotyczący kryteriów planowania oraz zarządzania projektami dotyczącymi rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, po-przemysłowych i po-wojskowych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego finansowanego ze środków funduszy strukturalnych (dokument roboczy), 2004, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Warszawa.

Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”, Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. (Dz.U. z 2004 r. poz. 2032).

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030), Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030) (M.P. 2017 r. poz. 260).

Strategia Rozwoju Kraju 2020, Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju 2020 (M.P. z 2012 r. poz. 882).

Uzupełnienie Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006”, Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. (Dz.U. z 2004 r. poz. 2117).

Uzupełnienie Zintegrowanego Programu Rozwoju Regionalnego 2004–2006, Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie przyjęcia Uzupełnienia Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006 (Dz.U. z 2004 r. poz. 2051).

Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020 zatwierdzone przez Radę Ministrów 2 sierpnia 2016 r. (aktualizacja).

Zintegrowany Program Rozwoju Regionalnego 2004–2006, Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2004 r. w sprawie przyjęcia Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006 (Dz.U. z 2004 r. poz. 1745).

Dokumenty poziomu regionalnego

Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027 (wersja 1.2). Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie. Dokument zatwierdzony przez Komisję Europejską 2 grudnia 2022 r.

Instrukcja dotycząca przygotowania projektów rewitalizacyjnych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020 oraz preferencji dla projektów mających na celu przywrócenia ład przestrzennego, 2016, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, Uchwała nr 180/14 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 7 lipca 2014 r. w sprawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, Uchwała nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r. w sprawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Regionalny program operacyjny województwa mazowieckiego 2007–2013, Uchwała nr 903/356/14 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 24 czerwca 2014 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Regionalnego Programu operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013.

Regionalny program operacyjny województwa mazowieckiego 2014–2020, Uchwała nr 1674/359/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 2 listopada 2022 r. w sprawie przyjęcia projektu zmiany Regionalnego Programu operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014–2020.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020 (aktualizacja), Uchwała nr 78/06 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 29 maja 2006 r. w sprawie uchwalenia Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020 (aktualizacja).

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku Innowacyjne Mazowsze, Uchwała nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r. w sprawie Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030+ Innowacyjne Mazowsze, Uchwała nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. w sprawie Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+.

Szczegółowy opis priorytetów regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego 2007–2013 (Uszczegółowienie RPO WM), Uchwała nr 329/328/14 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 11 marca 2014 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Szczegółowego Opisu Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013 (Uszczegółowienie RPO WM).

Szczegółowy opis osi priorytetowych regionalnego programu operacyjnego województwa mazowieckiego 2014–2020 (Uszczegółowienie RPO WM/SZOOP), Uchwała nr 1639/358/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 25 października 2022 r. w sprawie przyjęcia Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych (wersja 5.6) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020.

Wykaz programów rewitalizacji województwa mazowieckiego, Uchwała nr 1214/339/22 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 19 lipca 2022 r. zmieniająca uchwałę w sprawie Wykazu programów rewitalizacji województwa mazowieckiego.

Zarządzenie nr 158/16 Marszałka Województwa Mazowieckiego z dnia 26 stycznia 2016 r. w sprawie powołania składu osobowego oraz przyjęcia regulaminu pracy Zespołu ds. Rewitalizacji.

Dokumenty poziomu lokalnego

Uchwała nr 730/L/97 Rady Miasta Płocka z dnia 22 kwietnia 1997 r. w sprawie uchwalenia Strategii Rewitalizacji Płockiej Starówki.

Strony internetowe

<https://www.mapadotacji.gov.pl> [dostęp: 3.03.2023].

<https://www.archiwum.mazovia.pl/baza-projektow> [dostęp: 3.03.2023].

<https://www.funduszedlamazowska.eu> [dostęp: 3.03.2023].

Słownik skrótów

EFOGR – Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFROW – Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

FEM 2021–2027 – Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021–2027

KPZK 2030 – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

KSRR 2010–2020 – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020

KSRR 2030 – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

LPR – lokalny program rewitalizacji

MJWPU – Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych

OMW – Obszar Metropolitalny Warszawy

OSI – obszary strategicznej interwencji

PROW 2007–2013 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013

PROW 2014–2020 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020

RPO WM 2007–2013 – Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007–2013

RPO WM 2014–2020 – Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2014–2020

SOR – Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

SPO ROL 2004–2006 – Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich 2004–2006

SRK 2020 – Strategia Rozwoju Kraju 2020

SRWM 2030 – Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze

SZOOP 2007–2013 – Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2007–2013

SZOOP 2014–2020 – Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014–2020

UE – Unia Europejska

Wykaz – Wykaz programów rewitalizacji województwa mazowieckiego

Wytyczne – Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020

ZPORR 2004–2006 – Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004–2006

Revitalisation in the development policy of the Mazowieckie Voivodeship against the background of national and EU conditions – experience and perspectives

ABSTRACT

The article analyses the voivodeship's development policy on revitalisation, as defined in strategic and planning documents at the regional level for almost 25 years, in the context of changing national and EU cohesion policy environment. In addition, the role of the Mazowieckie Voivodeship Self-Government in the implementation of EU funds for revitalisation measures under the Integrated Operational Programme For Regional Development 2004–2006 and the two editions of the Regional Operational Programme for the Mazowieckie Voivodeship: 2007–2013 and 2014–2020 was examined. A summary of the European Regional Development Fund resources spent on revitalisation projects under the above programmes is also presented. In addition, complementary and supplementary measures to revitalisation in rural areas in the field of village renewal, implemented by the voivodeship government under national programmes, were analysed: The Sectoral Operational Programme Restructuring and Modernization of the Food Sector and Rural Development 2004–2006 and two editions of the Rural Development Programme: 2007–2013 and 2014–2020.

Key words: revitalisation, development policy, Mazowieckie Voivodeship, regional operational programmes, UE grants

Agata Kucharska, Dariusz Piwowarczyk

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Oddział Terenowy w Siedlcach /

Mazovian Office for Regional Planning in Warsaw, Branch Office in Siedlce

e-mails: akucharska@mbpr.pl, dpiwowarczyk@mbpr.pl

cytacja:

Kucharska A., Piwowarczyk D., 2023, *Rewitalizacja w polityce rozwoju województwa mazowieckiego na tle uwarunkowań krajowych i unijnych – doświadczenia i perspektywy*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 44, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 65–89, <https://www.doi.org/10.21858/msr.44.04>

